

Український історичний журнал. – 2009. – № 4. – С. 129–143.

17. Рябченко О.Л. Чистки студентського складу вищих навчальних закладів радянської України (1920-ті рр.) / О.Л. Рябченко // Український історичний журнал. – 2010. – № 5. – С. 136–152.

18. Рябченко О.Л. Студенти радянської України 1920–1930-х років: практики повсякденності та конфлікти ідентифікації: монографія / О.Л. Рябченко; – Х.: ХНАМГ, 2012. – 456 с.

19. Самойленко Г.В. Ніжинська вища школа: сторінки історії / Г.В. Самойленко, О.Г. Самойленко. – Ніжин: 2005. – 420 с.

20. Циба В. Антирелігійна кампанія 1929–1930 рр. на Ніжинщині // Сіверянський літопис. – 1998. – № 12. – С. 125–127.

Рой С.В. «Чистки» студенческого контингента Нежинского института народного образования в 20-х годах XX в.

Статья посвящена так называемым «чисткам» студенческого контингента Нежинского института народного образования как составляющей политики компартийной власти в сфере высшего образования в 20-х годах XX в.

Ключевые слова: Нежинский институт народного образования, студенчество, репрессии, «чистки».

Roi S.V. «Chystky» of the student's contingent of Nizhyn People's Education Institute in the 20th years of the XX century

Article deals with so-called «Chystky» of the student's contingent of Nizhyn People's Education Institute as policy part of the Communist Party's authority in the sphere of the higher education in the 20th years of the XX century.

Key words: Nizhyn People's Education Institute, students, repressions, «Chystky».

20.04.2015 р.

УДК 06.05:666.59 Межигір'я. 1920/2015

В.О. Константинов

**ДО 95-РІЧЧЯ ПОЧАТКУ ДІЯЛЬНОСТІ
МЕЖИГІРСЬКОГО КЕРАМІЧНОГО
ТЕХНІКУМУ**

У статті коротко висвітлена доля Межигірського керамічного технікуму від початку його діяльності в 1920 р. в якості профшколи, потім – технікуму зі статусом вищого навчального закладу, а згодом, з 1928 р. – самостійного вищого навчального закладу, який готував фахівців-керамістів для всього колишнього Радянського Союзу.

Підкреслена виключна роль студентів-випускників Української академії мистецтв, учнів професора М.Л. Бойчука у становленні профшколи як художньо-керамічного технікуму, виробу якого експортувалися і мали попит не тільки в Україні, а й за її межами. У статті знову звертається увага на необхідність створення на території Межигір'я заповідника національного значення.

Ключові слова: Межигір'я, кераміка, профшкола, технікум, інститут.

На нинішній день Межигір'я, яке знаходиться в 20-ти км від Києва, стало заангажованою назвою не тільки в Україні, але й далеко за її межами. З

1934 р., коли столицю України перенесли із Харкова до Києва, Межигір'я є дачею перших осіб держави. Крашні архітектори та дизайнери створювали тут чудові споруди і ландшафти, перетворивши цей куток місцевості над Дніпром у музейно-природничий комплекс із надзвичайно розвинутою інфраструктурою. Нині розглядається пропозиція щодо створення національного заповідника на основі Межигір'я.

Але Межигір'я відзначилось не тільки тим, що тут знаходилась державна дача – воно відомо своїм культурно-історичним минулим, пов'язаним, головним чином, із часами, коли тут існував Межигірський монастир. Він був запорозьким козацьким монастирем. Відомі і виробы Межигірської фаянсової фабрики (1798–1877 рр.), які ще досі цінуються і зберігаються як у приватних колекціях, так і в експозиціях музеїв України, країн СНД та за кордоном [1, 49; 2, 2].

Метою статті є спроба згадати про історію Межигірського керамічного технікуму, його долю та вплив викладачів і учнів на мистецтво виробів української кераміки.

Ще до революції неодноразово виникала думка про заснування керамічної школи у Межигір'ї, але вона була втілена в життя вже за часів радянської влади. 6–10 березня 1919 р. відбувся III-й Всеукраїнський з'їзд Рад, на якому було прийнято постанову про відкриття в Межигір'ї керамічної школи-майстерні в будівлях колишньої фаянсової фабрики. Вже наступного 1920 р. школа була відкрита, незважаючи на відсутність обладнання. Перед нею ставилося завдання відродження національного мистецтва тонкої професійної кераміки. Територія, що перебувала у власності Межигірського монастиря, була безплатно передана новій школі. У монастирських приміщеннях розмістили художньо-керамічну школу, дитячий притулок, шпиталь, де лікували місцевих жителів, інші установи [3, 2; 4, 60; 5, 47].

Звістка про нову школу пролетарського мистецтва обійшла всю Україну. За постановою Народного комісаріату освіти України від 8 березня 1922 р. до Межигір'я було переведено художньо-керамічного школу. З Глинська, що на Полтавщині, переїхали завідувач цієї школи Левко Юрійович Крамаренко, дехто з педагогів та майже 60 учнів школи. Згодом до нової школи прийшли вчитися діти з ближніх сіл та робітників Будянського фаянсового заводу на Харківщині [4, 6; 6, 337]. Незважаючи на повну відсутність обладнання, в одному з корпусів, зайнятому під школу вже 1920 р., розпочалося навчання. Проводились лише теоретичні заняття – ні майстерні, ні лабораторії ще не було. Для практичних вправ у тому ж році було придбано кілька станків для майстерні, улаштоване невелике горно [2, 2].

Ще навіть у 1920-х роках ящики з невипаленим посудом та зразками скульптури, яка від 1850-х років становила славу Межигір'я, зберігалися у приміщеннях старого Спасо-Преображенського храму, зведеного у 1670–1690 рр. Ці залишки колишньої фаянсової фабрики стали об'єктом пильної уваги фахівців нової формації. Крім того, школа отримала у спадок від монастиря велику бібліотеку [4, 60–61].

Як згадувалось вище, співробітники Межигірської керамічної школи зробили все можливе, аби забезпечити практичне навчання учнів. З київської фабрики цегли й керамічних виробів підприємця Йосафата Андрієвського до навчально-виробничої майстерні було передано обладнання, приречене на знищення. Сам колишній господар підприємства кілька років викладав у новій школі і навчав учнів працювати з обладнанням. Прості верстати й аерограф удалося випросити з Баранівського порцелянового заводу та з виробництва Мойсея Брички з Полонського фарфорового заводу, інше приладдя для розпису і декорування виробів – на Будах. Нарешті, зі старого пошкодженого майна, призначеного для виготовлення і оздоблення різноманітних груп кераміки, в тому числі тонкої, була зібрана власна виробнича база [4, 63].

Новий 1921 навчальний рік зустрів школу ще більш складними труднощами. Це був час переходу до нової економічної політики (НЕПу). Припинилася видача пайкового забезпечення, яке отримували педагоги і учні. Єдиним засобом збереження школи могла стати організація виробничого колективу. Саме в цей скрутний період сюди на стажування приїхали студенти-випускники Української академії мистецтв (з 1924-го року – Київський художній інститут, нині – Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури), вихованці багаторічного керівника майстерні монументального мистецтва, професора Михайла Львовича Бойчука (1882–1937), а саме: Василь Седляр, Оксана Павленко, Іван Падалка, Павло Іванченко. Їх стажування відразу переросло в самостійну діяльність, бо директор школи Л. Крамаренко, живописець за фахом, зрадивши, що приїхала завзята молодь, залишив на стажистів усі справи і кудись виїхав [6, 337; 7, 25–26; 8, 104].

На початку існування школи технологія виготовлення посуду без знань із заготівлі матеріалу та склад глиняних мас була вкрай примітивною. Виготовлені вироби не трималися купи, розсипалися, від них відшаровувалася і полива. З приїздом студентів-стажистів був створений виробничий колектив за участю учнів школи. У ньому на рівних працювали педагоги і учні. У грудні 1921 року наполегливим учням та педагогам, які постійно працювали над рецептурою, вдалося випалити перший посуд, який вже тримався. Відтоді почалася робота на замовлення задля виживання

колективу. У лютому 1922 року було виготовлено 60 зразків різного посуду з простої майолікової глини, розмальованого та скульптурно декорованого. Вони були запропоновані представникам сільськогосподарської кооперації, за що школа отримала 432 кг жита – перший бюджетний прихід навчального року [2, 3; 6, 337]. Вже у квітні того ж року таких зразків було виготовлено вже понад 500. Проводились переговори з кооперативом про ще більше замовлення з тим, щоб після його виконання була можливість побудувати новий горн та обладнати майстерню.

У вересні 1922 р. колектив Межигірської художньо-керамічної профшколи влаштував першу виставку своїх керамічних виробів, на якій було представлено понад 1000 експонатів. Вона привернула до себе увагу як громадськості, так і урядових кіл. Межигірська експозиція отримала прихильну оцінку преси. Укрзовніштогр зацікавився виробами як матеріалом для експорту і зробив спочатку невеликі, а за кілька місяців – велике замовлення, що дало змогу забезпечити можливість існування як учням, так і школі в цілому. Вже восени 1922 р. з Миргородського керамічного технікуму на Полтавщині до Межигірської профшколи перейшло 22 учня [2, 3].

Протягом наступних 1922–1923 років твори межигірівців експонувалися на художніх виставках у Празі, Венеції, Парижі, Берліні, а в березні 1923-го року – Всесоюзній художньо-промисловій виставці в Москві [2, 5; 5, 337]. Одинадцять виробів цього навчального закладу нині знаходяться в експозиції Національного музею українського народно-декоративного мистецтва в Києві.

Ці успіхи дали підставу керівництву Наркомосвіти України реорганізувати профшколу з січня 1923-го року в Межигірський художньо-керамічний технікум зі статусом вищого навчального закладу. Його директором було призначено Василя Федоровича Седляра (1899–1937) як найбільш підготовленого до адміністративно-педагогічної діяльності. За роки його директорства та педагогічної діяльності протягом п'яти років було здійснено ряд заходів, направлених на покращення підготовки майбутніх майстрів кераміки для художньої промисловості і розвитку художнього виробництва. Технікум став «alma mater» для цілої плеяди українських керамістів [2, 3; 9, 15; 10, 212]. Із набуттям нового статусу технікум отримав із держбюджету певні кошти, що сприяло зміцненню матеріальної бази нового ВУЗу [2, 3].

До третього курсу усі без винятку студенти вивчали математику, хімію, фізику, технології, теплотехніку, малюнок, композицію, живопис та скульптуру. Тільки з третього курсу починалася спеціалізація. За задумом В.Ф. Седляра, випускник Межигірського художньо-керамічного технікуму мав поєднувати в собі великі технічні та духовні

знання, представляючи новий тип фахівця не тільки для України, а і для решти республік колишнього СРСР. Педагогічний колектив намагався підготувати високоосвіченого, культурного, творчого спеціаліста, вченого в галузі кераміки, для чого застосовувалась практика на заводах, проводились наукові експедиції, диспути, відбувалось вивчення експозиції музейних фондів, відвідувались театри, концерти кінопереглядів. Тоді в Межигір'ї панувала повна свобода творчості. У новому вузі у свій час працювали визначні вчені, зокрема один із фундаторів створення і розвитку в Україні науки про силікати, професор, академік Борис Савелійович Лисін (1883–1970). У 1924 р. він збудував піч для випалювання порцеляни та фаянсу, брав участь в організації навчального процесу з курсу технології будівельних матеріалів [11, арк. 6 зв., 10; 12, 54].

Технікум з часом набував всеукраїнського значення. Він мав завдання масово готувати фахівців для керамічної промисловості: випускати інженерів-керамістів з мистецьким ухилом та інженерів-керамістів – техніків вузького фаху для налагоджування устаткування. Термін їхньої підготовки складав 4 роки. Вже перші випускники (1927 р.) зарекомендували себе кваліфікованими спеціалістами на підприємствах, в науково-дослідних інститутах, установах.

Відомо, що у 1928 р. у Межигірському художньо-керамічному технікумі навчалось 96 студентів. Разом із викладачами вони проводили науково-дослідну роботу, слідували за станом художньої частини керамічного виробництва, організували музей виробів технікуму у Петропавлівській надбрамній церкві [4, 60; 13, 130].

Наприкінці 20-х років ХХ ст. одним із важливих завдань забезпечення народного господарства кадрами стала перебудова всієї системи вищої освіти. У 1928 р. технікум був реорганізований у технологічний інститут кераміки, згодом – в інститут кераміки та скла. У 1930–1931 рр. вихованці закладу вже отримували диплом Українського технологічного інституту кераміки та скла з присвоєнням кваліфікації інженера-технолога-кераміка. Цей заклад розміщувався на території Київського політехнічного інституту (КПІ). У ньому здійснювалась підготовка фахівців більш широкого профілю для силікатної промисловості України [3, 3].

Після реорганізації технікуму його директора, який не був членом партії, 1930-го року звільнили з посади. Доля В.Ф. Седяра, талановитого організатора і художника широкого діапазону (монументаліст, кераміст, графік, який першим за радянських часів ілюстрував «Кобзаря» Т.Г. Шевченка), склалася трагічно. У 1937 р. були репресовані і розстріляні М.Л. Бойчук та його учні В. Седляр і І. Падалка, а їх монументальні розписи

в Києві, Харкові, Одесі були знищені.

У 1939 р. Інститут кераміки та скла на чолі з ректором В.А. Визирем був переданий у віддання Народного Комісаріату промисловості будівельних матеріалів СРСР і перейменований у Київський інститут силікатів (КТІС) з відділом механічного устаткування заводів силікатної промисловості. Інститут набув статусу вищого навчального закладу всесоюзного значення і готував спеціалістів для усього колишнього Радянського Союзу.

З початком Великої Вітчизняної війни інститут у 1941 р. був евакуйований до міста Вольськ, де продовжував підготовку інженерів. У червні 1944 р. колектив КТІС повернувся з евакуації до Києва і вже 1 жовтня того ж року розпочалося навчання студентів. З березня 1946 року Київський технологічний інститут силікатів вже підпорядковувався Міністерству культури СРСР.

Слід зазначити, що КТІС та існуюча на той час кафедра силікатів (створена у 1921 р.) хіміко-технологічного факультету КПІ були споріднені. Ряд викладачів у різні роки працювали в різних місцях, а інколи у двох цих закладах одночасно. Юридично КТІС мав повну автономію, але фактично був філією кафедри технології силікатів КПІ. У 1954 р. відбулося об'єднання КТІС з кафедрою технології силікатів КПІ, яку тоді очолював академік Б.С. Лисін.

У 1969 р. кафедра технології силікатів КПІ була розділена на дві самостійні кафедри: хімічної технології кераміки та скла і хімічної технології в'язучих матеріалів [14, 91]. Традиції, закладені ще у 1922 р. в Межигірській художньо-керамічній профшколі, успішно продовжуються в Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут».

Ще в 30-ті роки ХХ ст., зважаючи на історичне і культурне минуле Межигір'я, виникла думка оголосити його територію історико-культурним заповідником [13, 130], але ця пропозиція не була підтримана офіційними колами. Згодом Межигір'я стало державною дачею. Зважаючи на останні події, настав час, коли на базі Межигір'я потрібно створити історико-культурний заповідник національного значення.

Посилання

1. Школьна О. Києво-Межигірська фаянсова фабрика / Ольга Школьна // Пам'ятки України. – 2014. – № 9. – С. 49–59.
2. Межигірський мистецько-керамічний технікум (Буклет). – 1927. – 7 с.
3. Константинов В.О. Межигір'я – Київська політехніка / В.О.Константинов // Київський політехнік. – 2000. – № 21. – 22 червня. – С. 2–3.
4. Школьна О. Межигірський художньо-керамічний технікум / Ольга Школьна // Пам'ятки України. – 2014. – № 9. – С. 60–65.
5. Мусієнко П.Н. Художники Межигір'я / П.Н.Мусієнко // Народна творчість та етнографія. – 1989. – № 6. – С. 47–53.
6. Федорова Н. Три школи / Ніна Федорова // Україна. Наука

і культура. – К., 1993. – Вип. 26–27. – С. 337–352.

7. Українська академія мистецтв. Спеціальний випуск. Професори НАОМА (1917–2012). – К., 2012. – С. 25–26.

8. Ферчук А. З історії мистецького Межигір'я / Антоніна Ферчук // Київський альбом. Исторический альманах. – Вип. 3. – К., 2004. – С. 102–107.

9. Андруенко Г. Межигір'я: легенди і достовірність / Галина Андруенко // Слово Просвіти. – 438 (116). – 21 грудня 2001 р. – С. 14–15.

10. Щербак В. Один з визначних «бойчуків» (До 100-річчя від дня народження В.Ф. Седляра) // Василь Щербак // Українська академія мистецтв. – Вип. 6. – К., 2001. – С. 213–215.

11. Інститут архівознавства Наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського НАН України., ф. 28. Лисін Борис Савелійович, оп. 2., стр. 19. Автобіографія. 1928–1949, арк. 6 зв., 10.

12. Константинов В.О. Борис Савелійович Лисін (1883–1970) / В.О. Константинов // Відомі українські вчені та інженери-будівельники. – Вип. 5. – К.: КНУБА, 2002. – С.50–57.

13. Трегубова Т. Межигірський монастир. Сумна доля видатної пам'ятки / Тетяна Трегубова // Теорія та історія архітектури і містобудування: Зб. наук. пр. ДНДІТАМ. – Вип. 3. На честь Григорія Никоновича Логвина. – К.: ДНДІТАМ, 1998. – С. 139.

14. Хіміко-технологічний факультет. До 100-річчя Київського політехнічного інституту і хіміко-технологічного факультету. – К.: НТУУ «КПІ», 1997. – С. 91.

Константинов В.А. К 95-летию начала деятельности Межигорского керамического техникума

В статье кратко освещена судьба Межигорского керамического техникума от начала его деятельности в 1920 г. в качестве профшколы, потом – техникума со статусом высшего учебного заведения, а с 1928 г. – самостоятельного высшего учебного заведения, которое готовило специалистов-керамистов для всего бывшего СССР.

Подчеркнута исключительная роль студентов-выпускников Украинской академии искусств, учеников профессора М.Л. Бойчука в становлении профшколы как художественно-керамического техникума, изделия которого экспортировались и имели спрос не только в Украине, но и за ее пределами. В статье вновь обращается внимание на необходимость создания на территории Межигорья заповедника национального значения.

Ключевые слова: Межигорье, керамика, профшкола, техникум, институт.

Konstantinov V.O. To the 95-th anniversary of the start of activity of the Mezhyhirya ceramic college

In the article the fate of the Mezhyhirya ceramic college briefly had been described: from the beginning of its activity in the 1920 as a professional school, then – as a technical school with the status of the higher educational institution, and since 1928 – an independent higher educational institution, that prepares specialists in the ceramics for the former USSR.

The role of graduate students of the Ukrainian Academy of Arts, students of Professor M.L. Boychuk in the development of vocational schools as artistic and ceramic college, whose products were exported and had a demand not only in Ukraine, but also abroad, was emphasized. In the article the need of creation of the reserve of national importance on the territory Mezhyhirya was emphasized.

Key words: Mezhyhirya, ceramics, vocational school, technical school, institute.

05.03.2015 р.

[069(091):378](477-25)«192/193»

A.C. Яненко

ПІДГОТОВКА МУЗЕЙНИХ ПРАЦІВНИКІВ В АСПІРАНТУРІ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ ІМ. Т.Г. ШЕВЧЕНКА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1920-х – НА ПОЧАТКУ 1930-х РР.

У статті на підставі архівних джерел розглядаються основні засади діяльності та персональний склад аспірантури Всеукраїнського історичного музею ім. Т.Г. Шевченка в контексті трансформації підготовки музейних кадрів протягом другої половини 1920-х – початку 1930-х рр. Надаються біографічні відомості про аспірантів музею, зокрема про С.С. Магуру, Т.А. Мішківську, К.Ю. Коршака, А.Г. Слюсарського та ін.

Ключові слова: Всеукраїнський історичний музей ім. Т.Г. Шевченка, музейна аспірантура, УСРР.

Система підготовки кадрів детермінована внутрішніми закономірностями розвитку науки. Водночас суттєвий вплив на зміст і форми освіти здійснюють трансформаційні процеси у суспільно-політичному та культурному житті суспільства. Різновекторний розвиток науки, освіти та музейництва у 1920–30-х рр. на теренах УСРР покликав до життя такий інститут підготовки кадрів як музейна аспірантура, що акумулювала дореволюційні схолярні традиції та ідеологічно орієнтовані нововведення радянського часу. Реформування вищої освіти як постійно присутній фактор розвитку суспільства актуалізують сьогодні дослідження успішності, здобутків, інновацій, прорахунків, недоліків та інших аспектів музейної аспірантури в УСРР.

У вітчизняній історіографії існує низка студій, присвячених фактологічному висвітленню підготовки гуманітарних кадрів при музеях та академічних установах протягом 1920–30-х рр. [39; 81; 83]. Одночасно увагу дослідників привертала аспірантська підготовка окремих вчених радянської України та захист промоційних праць – Н.В. Студенець залучила до наукового обігу тези виступу на захисті та уривки промоційної роботи аспірантки Київської кафедри мистецтвознавства М.О. Новицької «Гантарські майстерні на Україні середини XVIII ст. Ігуменя Елена» [52; 61; 64]; матеріали захисту промоційної роботи С.С. Магури – аспіранта Всеукраїнського історичного музею ім. Т.Г. Шевченка у Києві (ВІМ) – «Обробка кістки та рогу у слов'ян Київської землі за часів раннього феодалізму (княжих часів)» введені до наукового обігу Н.А. Німенко [51]; у контексті методологічної дискусії першої половини 1930-х рр. розглянуті матеріали захисту промоційної праці «До питання про зародки обміну в первісному суспільстві на Україні» К.Ю. Коршака – з 1929 р. аспіранта ВІМ, а з 1931 р. Археологічного музею ВУАН [82]. Чимало досліджень містять окремі